

Temeşvar Kuşatmasının Serencâmı: Kale Muhafızı Mustafa Paşa'nın Arzının Tahlil ve Değerlendirilmesi (1716)

The Consequence of the Siege of Temeşvar: Analysis and Evaluation of the Submission Letter of the Castellan Mustafa Pasha (1716)

Bekir GÖKPINAR¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Bekir Gökpinar (Doç. Dr.), Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, Balıkesir, Türkiye
E-posta: bgokpinar@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1017-6037

Başvuru/Submitted: 24.08.2023

Revizyon talebi/Revision requested:
19.09.2023

Son revizyon/Last revision received:
01.04.2024

Kabul/Accepted: 25.04.2024

Atıf/Citation: Gökpinar, Bekir. "The Consequence of the Siege of Temeşvar: Analysis and Evaluation of the Submission Letter of the Castellan Mustafa Pasha (1716)." *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology* 34, 1 (2024): 1-24.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.1349083>

Öz

Kanunî Sultan Süleyman döneminde Osmanlı fetihleri batı istikametine doğru yönelmiştir. Özellikle Orta Macaristan'ın Osmanlı tarafından fethedilmesi uzun bir mücadelenin başlangıcıdır. Osmanlı için bölgeyi elde tutabilmek hem zor hem de maliyetli olmuştur. Yaklaşık 150 yıl kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalan bölgenin önemli kısmı "Kutsal İttifak" savaşlarında elden çıkmıştır. Karlofça Antlaşması ile Macaristan'da Tuna'nın kuzeyinde kalan son toprak parçası ise Temeşvar eyaletidir. Temeşvar eyaletinin artık bir serhat bölgesi olması ile birlikte burayı elde tutabilmek için askerî, mali ve idari anlamda bazı düzenlemeler yapılmıştır. Çünkü Osmanlı yönetimi buranın bir gün Habsburgların hedefi olacağını tahmin ediyordu. Nitekim Damad Ali Paşa'nın 1716 yılında Varadin'de aldığı mağlubiyetten hemen sonra Habsburg güçleri kendilerine ilk hedef olarak Temeşvar Kalesi'ni seçmişlerdi. Prens Eugen, kaleyi büyük bir ordu ile kuşatmıştır. Osmanlı askerî yönetimi kısa süre önce aldığı mağlubiyet sebebiyle buraya yeterli askerî yardım gönderememiştir. Kale muhafızı Mustafa Paşa, yanında bulunan az sayıdaki askerle 57 gün mukavemetini sürdürmüştür. Kale uzun süren savunma sonucunda yardım gelmemesi üzerine Habsburg güçlerine teslim edilmiştir. Mustafa Paşa, kale teslim edildikten sonra Belgrad'a gelmiş ve padişaha kalenin savunma ve teslim sürecini ihtiva eden bir arz göndermiştir. Bu çalışmada Habsburg güçlerinin kaleyi kuşatması, kalenin savunulması, kale halkının durumu, imdat çabılarına rağmen bir türlü gelmeyen askerî yardımlar, çaresizliğin sonucu yaşanan teslim süreci ve sonrasında yaşananlarla ilgili Temeşvar muhafızı Mustafa Paşa'nın arzının tahlili yapılmaya çalışılmıştır. Paşa'nın arzında yer alan bilgiler döneme ait diğer kaynaklar da esas alınarak değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Habsburg, Temeşvar, Mustafa Paşa, Prens Eugen

ABSTRACT

During the reign of Süleiman the Magnificent, the Ottoman conquests were directed toward the west. The conquest of central Hungary by the Ottomans in particular was the beginning of a long struggle. It was both difficult and costly for the Ottomans to hold the region and a significant part of the region, which remained under Ottoman rule for about 150 years, was lost in the "Holy League" wars. With the Treaty of Karlowitz, the last piece of land to the north of the Danube in Hungary was the province of Temeşvar. As the province of Temeşvar was by that time a frontier region, Ottomans made some military,

financial and administrative arrangements there in order to keep Temeşvar because they predicted that this place would one day be the target of Austria. Indeed, after Damad Ali Pasha's defeat in Varadin in 1716, the Austrian forces chose the Temeşvar castle as their first target and Prince Eugene besieged the castle with a large army. The Ottoman military administration could not send sufficient military aid here due to the recent defeat. The castle commander, Mustafa Pasha, continued his resistance for 57 days with a small number of soldiers. But the castle was handed over to the Austrian forces when no help came as a result of the long defense. After the castle was surrendered, Mustafa Pasha came to Belgrade and sent a letter to the sultan about the defense and delivery process of the castle. This paper, in the submission letter (arz) of the Castellan of Temeşvar, Mustafa Pasha, attempts to analyze the siege of the castle by the Habsburg forces, the defense of the fortress, the situation of the people of the castle, the military aid that did not come despite the distress call, the surrender process and the issues that emerged afterward. The information in the Pasha's submission letter has been evaluated based on other sources belonging to the period.

Keywords: Ottoman, Austria, Temeşvar, Mustafa Pasha, Prince Eugene

EXTENDED ABSTRACT

During the reign of Sultan Süleiman Ottoman, the conquest focused beyond the Danube and affected Europe deeply with major consequences. Sultan Süleiman's first conquest in this direction was Hungary. After the battle of Mohacs central Hungary came under the Ottoman rule. It is known that Sultan Süleiman wanted central Hungary to be his vassal state instead of having direct control. The reasoning behind this was Hungary's geographical position. Being far away from İstanbul made it hard for Ottomans to have efficient control over the country. However, the king of central Hungary could not reach an agreement with the Sultan Süleiman and thus, a long power struggle began. The Ottomans gained control over the most important towns of Hungary but border warfare with the Habsburgs never ceased. Both sides constructed and fortified new castles along the borderline. It is known that hundreds of fortresses were built over time along the 1000 km line of the Ottoman-Hungarian border.

To protect Erdel and Habsburg's borders, the Ottomans first took Budin and then towards Temeşvar and gave them both the status of Beylerbeylik. Budin and Temeşvar thus became two towns with the duty to protect the borders. They also served as logistic and supply bases for upcoming campaigns. The cost of defending the borders in the 17th century was immense for the Ottomans. The Ottomans were especially busy with fortifying the strategic castles and preserving the manpower needed to defend these castles. Most of the castles in the central Hungary were on the borders of Temeşvar province, and due to Temeşvar being a rich province, the cost of the defense was met directly from the income of the province. According to sources Temeşvar was richer than Budin the largest province in Hungary. After the second siege of Vienna Budin fell to the hands of allied forces. Temeşvar resisted all the attempts of the allied forces even to the attacks of Prens Eugen. During the discussions of the Karlofça agreement Temeşvar's status remained conflicted. At the end of the negotiations Ottoman diplomats were successful. Temeşvar with the other castles in this province remained within the borders of the Ottoman State. After the agreement of Karlofça Temeşvar became the only town belonging to the Ottomans in the north of Danube and in the central Hungary. In 1716 during the Habsburg Ottoman war Temeşvar was the first target of the Prens Eugen.

The Ottomans realized during the Habsburg wars that Bosnia, Belgrad and Temeşvar had a key importance and fortified the towns appropriately. The guardian of Temeşvar, Mustafa Paşa, warned İstanbul before and after the war of Varadin of the need to give importance to the defense of Temeşvar. Mustafa Paşa himself inspected the defensive positions inside and outside the castle. However, the Ottomans seem to have failed to grasp the fact that Prens Eugen always had an opportunistic character. If the Zenta and Varadin defeats were to be analyzed correctly, Prens Eugen's goal could have been predicted correctly as Temeşvar. Prens Eugen's choice of Temeşvar instead of Belgrad in this regard seems to be the outcome of a planned strategy. The Ottomans could have defended Belgrad even if they lost the battle but helping Temeşvar was not so easy for the Ottomans and that is why Prens Eugen chose to besiege Temeşvar. The help Ottomans sent from Anatolia and Rumeli never reached its intended destination.

Only 20 days after the battle of Varadin Prens Eugen besieged the castle of Temeşvar with his powerful army. New trenches were dug for the defense and also to attack. There is little information about the siege and concession of the castle to the Habsburgs in the Ottoman documents. However, the Habsburg documents in this regard are plentiful. Nonetheless, one report of the Mustafa Paşa, guardian of the Temeşvar, has been found in the Ottoman archives. The report gives first hand information about the siege that lasted 57 days and thus is very important.

This study aims to compare the information given by Mustafa Paşa to other sources. Here, an attempt has been made to compare the information provided by Pasha, who was under siege, with local and foreign sources. In fact, information about the siege is very limited in Ottoman sources except for Pasha's letters. Both in the Ottoman archive and in the chronicles of the period, information on the siege is not sufficient to illuminate the event. For, in addition to the castle guard, there was also a bookkeeper and many clerks in his entourage. It is highly probable that they kept the records day by day. In this case, we have to rely on the detailed letters of Mustafa Pasha that I recently came across in the Ottoman Archive. However, the important aspect to be pointed out here is this: Could Mustafa Pasha have exaggerated the letter he wrote after the loss of the fortress in order to avoid punishment from the Ottoman administration, or could he have emphasized his emotions? In his report, Mustafa Paşa gave detailed information about the Habsburg army that besieged the castle and also his defending forces. Mustafa Paşa argues that even though he had sufficient supplies of food and ammunition he did not have enough manpower to defend the castle. Mustafa Paşa defended the castle for 57 days and waited for some help to come. When he realized the help he was waiting for was not forthcoming, he surrendered the castle on October 17, 1716 to the Habsburgs. The 165 yearlong Ottoman rule over the Temeşvar thus ended and Ottoman control north of the Danube ceased. This study using Mustafa Paşa's report as a basis, analyzes the 57 daylong defense of the Ottomans with the help of domestic and foreign sources.

Giriş

Kanunî Sultan Süleyman döneminde Osmanlı fetih politikasının Avrupa istikametine yoğunlaşmasıyla birlikte Orta Macaristan topraklarının fethi Osmanlılar-Habsburglar arasında uzun soluklu mücadelenin başlangıcını teşkil eder. Bu politikanın bir sonucu olarak Sokullu Mehmed Paşa, 1551 yılında Orta Macaristan'da birçok kaleyi fethederek Osmanlı hâkimiyetini tesis etmişti. İkinci vezir sıfatıyla Macar seferi serdarlığına tayin olunan Kara Ahmed Paşa, mevsim ve iklim koşullarından dolayı alamadığı Temeşvar Kalesi'ni bir aylık bir kuşatmadan sonra 26 Temmuz 1552 tarihinde teslim aldı ve kalenin zabtı ile birlikte bütün Banat toprakları Osmanlı hâkimiyetine girdi. Yeni fethedilen diğer kale ve palankalarla birlikte Macaristan'da Budin'den sonra ikinci beylerbeylik olarak kurulan Temeşvar, yeni eyaletin merkezi oldu.¹

Osmanlılar, Temeşvar'ın Macaristan'da beylerbeylik olarak teşkilinden sonra bölgede ele geçirilen birçok stratejik kaleyi uzun yıllar boyunca hem savunma hem de saldırı amacıyla kullanmıştı. Osmanlı-Macaristan arasında sınır savaşları şeklinde mücadele hiç bitmemişti. Bu mücadeleler sırasında bazen Osmanlılar, bazen Macarlar üstünlük sağlıyor ve sınırlar sürekli değişiyordu. Osmanlıların Macaristan karşısında etkisinin zirveye çıktığı dönemler XVII. yüzyılın başları ile ortalarında Köprülüler devrinde gerçekleşmişti. Hatta Fazıl Ahmed Paşa'nın Uyvar'ı fethi, aslında Viyana etrafında oluşturulan Macar savunma hattında gedik açılması anlamına gelmektedir.² Ancak bunun devamı getirilememiş ve hatta Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın stratejik hatası, Osmanlıların Orta Avrupa'da üstünlüğünü sona erdirmişti. Gerçi çok cepheli olarak 16 yıl devam eden savaşta Osmanlılar aslında mütemadiyen yenilen taraf olmamış, kimi zaman önemli başarılar da elde edilmiş, güçlü savunma ile elde kalan yerler de olmuştur.³ Bu başarılı savunmalardan biri Temeşvar'da gerçekleşecektir. “*Kutsal İttifak*” savaşları sırasında Orta Macaristan'da birçok kale bir bir elden çıkarken Temeşvar Kalesi, Habsburg güçlerinin yoğun saldırılarına maruz kalmasına rağmen iyi tahkim edildiğinden başarılı bir şekilde savunulmuş ve “*Gazi Kale*” unvanını almıştı.⁴ Macaristan topraklarında birçok sancak defalarca istilaya uğramasına rağmen “*iki seneden mütecâviz kefare ü fecere miyânında avn-i Hudâ-yı müte 'âl-birle sedd-i İskender gibi kâyim olan Kal 'a-i Tımışvar 'da...*” ifadesinden de anlaşıldığı gibi Temeşvar Kalesi de kimi zaman çok uzun süre kuşatma altında kalmış ancak zamanında yapılan tamir, bakım, asker ve zahire takviyesiyle hiçbir zaman Habsburg güçlerinin eline geçmesine müsaade edilmemişti.⁵ Aslında 1697 yılında Zenta

1 Feridun M. Emecen, *Kanunî Sultan Süleyman ve Zamanı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2022), 432-438; Feridun M. Emecen müellif, “Kara Ahmed Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.24, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 357.

2 Gábor Ágoston, *Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç*, çev. M.Fatih Çalışır, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 116-118.

3 Mustafa Turan, “II. Viyana Muhasarası: Osmanlı Devleti'nde Siyasî, İdarî ve Askerî Çözüm”, *OTAM*, (9, (1998), 402-404.

4 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, haz. Abdülkadir Özcan, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995), 201-202.

5 Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'ât-ı Rûz-merre*, haz. Recep Ahışalı, (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2017), II: 42-43.

hezimetinden sonra Temeşvar Kalesi, Habsburg Generali Prens Eugen'in hedefinde olmakla birlikte para ve erzak sıkıntısı çekmesi, birliklerinin yorgunluğu, sürekli yağın yağmurlardan dolayı yolların geçilemez hale gelmesi, temiz içme suyu temin edilememesi, salgın hastalıklar ve ordusunun verdiği zayıyat yüzünden bu planından vazgeçmek zorunda kalmıştı.⁶ Nihayet Karlofça Antlaşması müzakereleri esnasında mevcut sınırların korunması ilkesi (uti possidetis), her iki taraf açısından önemli tartışmalara konu olmuş ve müzakerelere temsilci olarak katılan Osmanlı diplomasi heyetinin tutumları netice açısından fevkalade önemli olmuştu. Bu minvalde Temeşvar eyalet merkezi ve kalesinin Osmanlı'nın elinde bulunmasından dolayı eyaletin tamamının Osmanlı'da kalması gerektiği savunulmuştu. Yapılan uzun müzakereler sonucunda bu ilke sebebiyle Temeşvar Kalesi'ne bağlı eyaletteki diğer kale ve palankalar da Osmanlı'ya bırakılmıştı.⁷ Sonuç olarak Temeşvar hattında Osmanlı'nın elde ettiği askeri başarılar ve Habsburgların yaşadığı sorunların, Macaristan'da son toprak parçası olan Banat yaylasının da bulunduğu Temeşvar eyaletinin Osmanlı sınırlarında kalmasında etkili olduğu açıktır.⁸

Ancak Osmanlı'nın 5 Ağustos 1716'da Varadin'de aldığı ağır mağlubiyet Habsburgları yeni hedefler için cesaretlendirmiş ve Prens Eugen, Osmanlı'nın toparlanmasına fırsat vermeden güçlü ordusu ile Temeşvar istikametine yönelmiş ve 28 Ağustos 1716'da kaleyi kuşatmıştı. Kale iki aya yakın bir kuşatmadan sonra yeterli askerî yardım gelemeyince 17 Ekim 1716'da Habsburg güçlerine teslim edildi. Böylelikle Osmanlı'nın Macaristan'daki 165 yıllık varlığı sona ermiş oldu.⁹

Temeşvar Kalesi'nin Habsburglar tarafından kuşatılması ve teslim alınması sürecinde Osmanlı güçlerinin kale içinde yaptıkları ve yaşadıkları pek bilinmiyordu. Kale ne zaman ve nasıl kuşatılmıştı? Kale içinde müdafiler neler yapmıştı? Kendilerini nasıl savunmuştu? Olayların seyri nasıl gelişmişti? Kale niçin ve nasıl teslim edilmişti? İşte bütün bunları konu alan tek belge Mustafa Paşa'nın arzıdır. Paşa'nın söz konusu arzı ilk defa yayınlanmakta olup böylelikle kalede yaşananlarla ilgili birçok olay da ilk defa ortaya çıkarılmış ve aydınlatılmış olacaktır. Mustafa Paşa arzında, Habsburg güçlerinin kaleyi kuşatması, asker ve mühimmat miktarı, adım adım nasıl ilerledikleri, kale halkının ve müdafilerin durumu, kayıplar ve kaleyi teslim alma süreci bütün safahatı ile anlatılmaktadır. Yine Paşa, arzında; kale muhafızı olarak vazifesini yaptığını, teslim konusunda bir kusuru olmadığını da ifade etmiştir. Burada arzın tahlili esnasında Paşa'nın verdiği bilgiler ile yerli ve yabancı kaynaklarda yer alan diğer bilgilerin karşılaştırılması da hedeflenmektedir. Böylelikle arzdaki bilgilerin sıhhatinin tespiti ve değerlendirilmesi yapılmış olacaktır.

6 Johann Wilhelm Zinkeisen. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epeçeli, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011), 5: 109; Hakan Karagöz, "Belgrad, Petervaradin ve Zenta Arasında Osmanlı-Habsburg Savaşı, Habsburg Gözüyle Prens Eugen'in 1697 Zenta Seferi ve Seferin Günlükleri", *ANKARAD* 1/2 (2020), 548.

7 Abou El-Haj, *The Reisülkütub and Ottoman Diplomacy at Karlowitz*, (Thesis of Ph. D, Princeton University, 1963), 76-81.

8 Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli (1071-1114/1660-1703)*, haz. Abdülkadir Özcan vd., (İstanbul: Klasik Yayınları, 2013), I: 566.

9 Bekir Gökpinar, "Osmanlı Macaristan'ında Son Kale: Temeşvar'ın Osmanlı Hakimiyetinden Çıkması (1716)", *Osmanlı Araştırmaları* 54 (2019), 202-204.

1. Temeşvar Eyaletinin Stratejik Durumu

Temeşvar eyaletinin stratejik durumunu ortaya koyabilmek için öncelikle Macaristan'ın Osmanlı için önemini kısaca ele almak gerekmektedir. Kanunî döneminden itibaren Orta Avrupa sorunu, Osmanlı'yı uzun süre meşgul eden bir konudur. Macaristan, Orta Avrupa'da geniş ve verimli ovalar üzerine kurulan bir krallık olmasının yanında Macar ovalarının ortasından geçen Tuna nehri ayrıca avantaj sağlamaktaydı. Macar ovası; doğuda ve kuzeyde Karpatlar, batısında Alpler, güneyinde Sırp-Bosna dağ zincirinin tam ortasında geniş bir havzada yer almaktadır. Tuna nehri bu geniş havzaya Viyana'dan girip Belgrad'ın doğusunda Demirkapı'dan çıkmakta ve havzanın kapıları doğuda Balkanlardan gelen Belgrad yakınlarında Morava vadisi ve batıda ise Viyana'ya ulaşmaktadır. İşte Macaristan krallığının önemi bu jeopolitik konumu sebebiyledir.¹⁰ Hakeza Macaristan'ın bereketli toprakları ve bölgenin Balkanlara kıyasla gelişmiş olması Osmanlı'ya iktisadi açıdan bariz bir kazanç getireceği bilinen bir durumdu.¹¹ Kanunî, önce Belgrad'ı fethederek Orta Avrupa'nın kilidini açmış, sonra Mohaç zaferi ile bir taraftan Macar krallığına son verirken diğer taraftan büyük havzada yer alan geniş ovalara yönelerek Avrupa'nın kapılarını aralamıştı. Bunu yaparken Osmanlı, geniş Macar topraklarında doğrudan hâkimiyet tesis etmek yerine “*tedrîcî fetih politikasının*” bir gereği olarak amansız rakibi Habsburglara karşı Macar krallığını tampon bölge olarak kullanmayı tercih etmiş, mutlak hâkimiyet için zamanın ve şartların olgunlaşmasını beklemişti. Zira Kanunî, saltanatının ilerleyen yıllarında önce Budin'i ve sonra Temeşvar'ı alarak Orta Macaristan'ın fethini tamamlamıştı.¹² Kanunî'nin bu fetih faaliyetleri sonucu Macar toprakları üçe bölünmüş, ortadaki münbit ovalar ve iktisadi açıdan önemli bölgesi doğrudan Osmanlı idaresine geçmişti. Öteden beri özerk yapısı olan Erdel, Osmanlılara bağımlı hâle gelirken batıda Karpatlar'dan Adriyatik denizine kadar olan toprak şeridi Habsburgların elinde kalmıştı. Osmanlı bundan sonraki uzun süreçte Macaristan'ı tamamıyla hâkimiyet altına almayı ve hatta havzanın batı kapısında yer alan Viyana'yı kendisine hedef olarak seçmişti.¹³ Burada şunu da ifade etmek gerekir ki Kanunî'nin Viyana istikametine yaptığı seferlerin başarısız olması ve Ferdinand'ın Erdel'i ele geçirme isteğinin Osmanlı'yı Temeşvar bölgesini hedef alan bir dizi askerî faaliyet içine girmeye mecbur bıraktığı anlaşılmaktadır.¹⁴ Öte yandan Osmanlılar, Temeşvar'ın fethini müteakip Macaristan'ın kuzey ve batı bölgelerinde yeni stratejik kaleler elde ederek önemli ilerlemeler kaydetmişlerdi.¹⁵

10 Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), III: 181.

11 Pál Fodor, *İmparatorluk Olmanın Dayanılmaz Ağırlığı*, çev. Özgür Kolçak, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016), 83-84.

12 Feridun M. Emecen, “Büyük Türk'e Pannonia Düzlüklerini Açan Savaş Mohaç, 1526”, *Muhteşem Süleyman*, ed. Özlem Kumrular, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007), 47-48.

13 İnalçık, *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, III: 181-182; Ferenc Eckhart, *Macaristan Tarihi*, çev. İbrahim Kafesoğlu, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010), 119.

14 Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2018), 254-256.

15 Fodor, *İmparatorluk Olmanın Dayanılmaz Ağırlığı*, 130-131.

Osmanlıların Orta Macaristan'ı fethettikten sonra başta Budin ve Temeşvar olmak üzere önemli gördükleri şehir ve kaleleri tahkim ederek kuzey ve batı yönlü seferlerinde askerî üs olarak kullandıkları bilinmektedir. Macaristan'da Osmanlı savunma hattının temeli 1521-1566 yılları arasında ele geçirilen kaleler sistemine dayanmaktadır.¹⁶ XVI. yüzyıl sonlarından itibaren ise Osmanlıların, Bosna-Macaristan hattında hâkimiyetini pekiştirmek ve buraları muhafaza etmek için savunma sistemlerini daha fazla güçlendirme çalışmaları yaptıkları görülmektedir. Hatta Batı'nın gitgide artan saldırıları karşısında oluşturdukları savunma hattına daha çok insan gücü ve kaynak ayırmak zorunda kalmışlardı.¹⁷ Nitekim Macaristan'ı Habsburglara karşı koruyabilmek için XVI. yüzyılın sonunda buralardaki kale ve palankalarda 25 bin kadar asker görev yapmaktaydı. Bu sayı Osmanlı kalelerinde maaşlı olarak görev yapan asker sayısının %73'üne tekabül ediyordu. Sadece Budin ve Temeşvar eyaletlerinde 100 civarında kale ve palankanın Osmanlı'nın elinde olması aslında Macaristan'ın öneminin ve stratejik konumunun açık göstergesiydi.¹⁸ Buna karşılık Osmanlı'nın Macaristan'ı fethiyle birlikte Habsburg İmparatorluğu, Osmanlılar'dan gelebilecek hücumları önlemek için sınırlarda, sınırlara yakın şehirlerde ve doğudan gelen stratejik yollar üzerinde güçlü kaleler inşa etmişlerdi. Söz konusu kaleler Orta Avrupa'yı koruduğu için Habsburglar da büyük miktarda para desteği sağlıyordu.¹⁹ Osmanlılar, Macaristan'da 1540-1580 arasında savunma amaçlı çok sayıda kale ve palanka inşa etmiş ve hatta XVII. yüzyılın ilk yarısında bazı önemli gördükleri yerlere de yenilerini ilave etmişlerdi. Macaristan'daki savunma yapılarının temelinde üç hedefi olduğu görülmektedir. Birincisi Osmanlı Macaristanı'nın sınırlarını şartlar ne olursa olsun korumak, ikincisi vilayet merkezlerini özellikle de Budin ve Temeşvar'ı savunmaktı ki bu kaleler yine küçük veya büyük tahkimatlardan oluşan birkaç savunma halkası ile çevrelenmişti. Son olarak çok sayıda küçük palankalarla nehirlerin ve bu nehirlerin yanlarından geçen yolların güvenliğini temin etmekte.²⁰

Temeşvar ise Transilvanya Alpleri ile Tuna, Tisa ve Mureş nehirleri arasında geniş bir alanda verimli toprakları olup aynı zamanda eyaletin merkezi ve kalesiyle ön plana çıkmış bir şehirdir.²¹ Temeşvar'ın 1552 yılında fethedilerek beylerbeylik tesis edilmesi Osmanlı'nın Macaristan hâkimiyeti açısından çok önemli bir adımdı. Zira yeni oluşturulan eyaletin bulunduğu

16 Klára Hegyi, *The Ottoman Military Organization in Hungary Fortresses, Fortress Garrisons and Finances*, (Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2018), 82-83; Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı'nın Macaristan'ı*, (İstanbul: Kitabevi, 2001), 133.

17 Gábor Ágoston, *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*, çev. Kahraman Şakul, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 203-204.

18 Ömer Gezer, *Kale ve Nefer; Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askeri Gücü (1699-1715)*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2020), 40-41.

19 Burcu Özgüven, *Osmanlı Macaristan'ında Kentler ve Kaleler*, (İstanbul: Ege Yayınları, 2001), 23; Eckhart, *Macaristan Tarihi*, 125.

20 Hegyi, *The Ottoman Military Organization in Hungary Fortresses*, 85-86; Deniz Armağan Akto, *Ottoman Fortresses and Garrisons in the Hungarian and the Eastern Frontiers (1578-1664)*, (Thesis of Ph. D, Middle East Technical University, 2019), 29-30.

21 Kenneth M. Setton, *XVII. Yüzyıl Dünyasında Venedik, Avusturya ve Türkler*, çev. Arif Erbil, (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2022), 545.

coğrafya itibarıyla temelde serhatlerin denetimi, kalelerin tamir ve ikmali, vergi ve toprak ihtilaflarının çözülmesi, Habsburg ahvalini araştırma ve Erdel Prenslığı'ni kontrol gibi önemli görevleri vardı.²² Hakeza Temeşvar'ın, Macar serhat bölgesinde bir kale olarak XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı'nın önemli barut üretim merkezlerinden biri olması bölgenin savunması açısından kayda değer bir durumdu. Buradaki baruthane XVII. yüzyıl sonuna kadar üretim yapmaya devam etmişti.²³ Temeşvar, Osmanlı tarafından fethedildiği zaman ihtiyaca göre değişmekle birlikte genel olarak idari birimler ve vergi sistemi Macar krallığı zamanındaki gibi muhafaza edilmişti. Öte yandan Temeşvar iktisadi açıdan fevkalade zengin bir bölge olup, Banat ovasının da kontrolünü sağlayan stratejik bir noktada yer almaktaydı.²⁴ Macaristan'ın genelinde olduğu gibi Temeşvar'ın etrafındaki İrşova, Sebeş, Lugoş, Varad, Yanova, Lipova gibi kaleler güçlü askerî birliklerle takviye edilmiş bir savunma hattını teşkil ediyordu.²⁵ Diğer bir konu da, Macaristan sınırlarına yerleştirilen askerlerin maaşları ile ilgilidir. Maaşlar önceden Budin eyalet gelirleri ile karşılanamazken 1570'lerde bölgede Osmanlı hâkimiyetinin genişlemesi ve yayılması sayesinde Temeşvar eyaletinin gelirlerinden ayrılan tahsisatla ödenmekteydi. Bununla birlikte Macar sınırının ancak kendi kendine yeter bir düzeye eriştiği söylenebilir.²⁶ Temeşvar'ın mali durumunun Budin'e göre daha iyi olmasında askerî seferlerden daha az etkilenmesi ve nüfusun daha yoğun olması temel nedenler olarak gözükmektedir. Temeşvar vilayetinin, 1569 tarihinden itibaren ekonomik olarak gelirlerinin kendi kendine yeterli hâle gelmesi ve hatta fazla vermeye başlaması sonucunda sadece Budin'e değil İstanbul'a da para gönderildiği bilinmektedir.²⁷

Mali açıdan fevkalade geliri olan ve Banat ovasının kontrolünü sağlayan eyalet II.Viyana Kuşatması'nı takip eden yıllarda özellikle Viyana (1683), Budin (1686), Belgrad (1688), Slankamen (1691) ve Zenta (1697) mağlubiyetlerinde derinden etkilenmiştir.²⁸ 1683-1699 yılları arasındaki uzun savaşlardan sonra yapılan Karlofça Antlaşması ile birlikte yeni oluşan sınırlardaki kalelerin yeniden tahkimi konusunda çalışmalara başlanmıştır.²⁹ Özellikle Amcazâde Hüseyin Paşa'nın sadrazamlığı döneminde devletin mali durumunun toparlanması ile birlikte Avusturya, Bosna ve

22 Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022), 254-255; Sadık Müfit Bilge, "Macaristan'da Osmanlı Hâkimiyetinin ve İdari Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişmesi", *OTAM* 11 (2000), 59.

23 Gábor Ágoston, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askerî Devrim Tartışmaları*, çev. Kahraman Şakul, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 178-181.

24 Bunların başlıcaları Temeşvar, Göle, Arad, Modava, Lipova, Çanad ve Yanova'dır. Mihai Maxim, "Tımişvar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.41, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 94; Bilge, *Osmanlı'nın Macaristanı*, 258-261.

25 Hegyi, *The Ottoman Military Organization in Hungary Fortresses*, 96.

26 Gábor Ágoston, "Avrupa'da Osmanlı Savaşları, 1453-1826", *Top, Tüfek, Süngü, Yeniçağ'da Savaş Sanatı 1453-1815*, ed. Jeremy Black, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010), 142.

27 Klára Hegyi, "The Financial Position of the Vilayets in Hungary in the 16th-17th Centuries", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 61/1-2 (2008), 78.

28 Maxim, "Tımişvar", 94; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988), III: 511-536.

29 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988), IV/1: 2.

Karadeniz kıyılarına önemli miktarda masraflar yapılarak sınırlara yakın stratejik kaleler yeniden gözden geçirilmişti.³⁰ İşte bu çalışmaların biri de Tuna'nın kuzeyinde kalan son toprak parçası olan Temeşvar'da gerçekleştirildi. Osmanlı yönetimi, Temeşvar eyaletinin uzun savaşlar sırasında içine düştüğü zorlu durumu dikkate alarak yeniden Temeşvar eyaletine nizam verme çabalarına girişti. Bu kapsamda eyalette bozulan nizamın yeniden tesisi, kale neferlerinin ocaklıklarında yaşanan problemlerin çözümü, eyalet gelir-giderlerinin canlandırılması, kale ve palankalara nizam verilmesi, Temeşvar'ı terk eden ahalinin topraklarına geri dönmelerinin sağlanması hedeflenmişti.³¹ Yine Temeşvar Kalesi'nde bulunan asker mevcudunu arttırmak amacıyla yeni bir çalışma yapılarak “Eğri nizamı” verme çabaları da önemlidir. Bu nizama göre Eğri Kalesi'nin Osmanlı'nın elinde bulunduğu sırada mevcut olan asker sayısı kadar Temeşvar Kalesi'nde asker bulundurulması ve noksan olanların tamamlanması için yeni nefer yazılması söz konusudur.³² Zira Karlofça Antlaşması ile Osmanlı'nın elinden çıkan Macar topraklarında ortam bir hayli karıştı. Osmanlı her an oluşabilecek tehditler için Macar tarafını sürekli takip etmekte, duruma göre sınırda yer alan hareketlilikler dikkate alınarak Tuna'nın kuzeyinde kalan son toprak parçasının bir gün Habsburglar tarafından hedef olacağını tahmin etmekteydi. İşte Osmanlı bu durumun farkında olup kalenin muhafazası için asker ve mühimmat takviyesi yapmayı sürdürüyordu.³³ XVIII. yüzyıl başlarında bu kapsamda Temeşvar Kalesi'nde aralıklarla ciddi tamirat yapılmıştı. Bunların en önemlisi 1706 ve 1713 yıllarında gerçekleştirilmişti.³⁴ Bütün bunlara rağmen kale 1716 yılında Habsburgların eline geçmiş, Tuna sınır bölgesinde Osmanlı lehine olan askeri denge bozulmuş ve Tuna nehri üzerinde Osmanlı harekât alanı kısıtlanmıştı.³⁵ Osmanlı'nın Karlofça ve Pasarofça antlaşmalarıyla Macaristan'dan çekilmesi, Habsburg İmparatorluğu'na Tuna boyunca yerleşme fırsatı sağlamış; dahası Balkanlara uzanan yeni pazar imkânları ve ham madde kaynakları elde etmişlerdi.³⁶

2. Temeşvar Muhafızı Mustafa Paşa'nın Arzının Muhteva Analizi

Bodur Mustafa Paşa'nın Temeşvar eyaletine tayini, 8 Kasım 1713(19 Şevval 1115) olarak gözükmektedir.³⁷ Damad Ali Paşa'nın Varadin istikametine sefer kararının alınmasında, serhat

30 “*kılâ'-ı serhâd ve bâ-husûs Belgrad ve Temeşvar kal'alarına metânet ü istihkâm verilmek lâzım...*”, Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli(1071-1114/1660-1703)*, I: 606; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiat*, 726-727; Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 5/212.

31 Eyüp Kul, “Temeşvar Eyaleti'ne Nizam Verme Çabaları ve Temeşvar'ın Kaybı Öncesinde Yapılan Faaliyetler (1700-1715)”, *History Studies* 11/3 (2019), 1009-1029.

32 Ömer Gezer, “Macaristan'da Son Osmanlı Garnizonu: Temeşvar'a “Eğri Nizamı”nın Verilmesi ve Maliyeti”, *HÜ Türkiyat Araştırmaları* 26 (2017), 141-156.

33 Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli(1071-1114/1660-1703)*, II: 723.

34 Kul, “Temeşvar Eyaleti'ne Nizam Verme Çabaları ve Temeşvar'ın Kaybı Öncesinde Yapılan Faaliyetler (1700-1715)”, 1018-1024.

35 Gezer, *Kale ve Nefer, Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askeri Gücü (1699-1715)* 177-178.

36 İlber Ortaylı, “İkinci Viyana Kuşatmasının İktisadî Sonuçları Üzerine”, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadî ve Sosyal Değişim, Makaleler 1*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2000), 5.

37 Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretname, İnceleme-Metin (1106-1133/1695-1721)*, haz. Mehmet Topal, (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2018), 982.

ahvali hakkında gönderdiği raporlarla dikkat çeken Paşa'nın Temeşvar muhafızlığı eyaletin elden çıktığı Ekim 1716 tarihine kadar devam etmişti.³⁸ Temeşvar Kalesi'nin tesliminden sonra Belgrad'a gelen Mustafa Paşa, bir müddet bekledikten sonra Kavala Kalesi'ne hapsedildiyse de sonra affedilmiş ve 1718 başlarında Seddülbahir Kalesi muhafızlığına tayin edilmişti.³⁹

Temeşvar Kalesi'nin 1716 yılında Habsburg ordusu tarafından kuşatılması ve teslim alınması sırasında kale muhafızı olarak görev yapan Mustafa Paşa tarafından gönderilen arzın,⁴⁰ kalenin tesliminden sonra yazıldığı anlaşılmaktadır. Zira arzda herhangi bir tarih yer almamakla birlikte Temeşvar Kalesi'nin muhasara sürecinin başından Habsburg güçlerine teslimine kadar olayların safahatını ayrıntılı şekilde konu aldığı için Ekim 1716 tarihli olması kuvvetle muhtemeldir. Söz konusu arz, Başkanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Asafî Divân-ı Hümâyûn Kalemi Kataloğu'nda A.DVN.738/26 numarada yer almaktadır. Belge, Osmanlı diplomatikasında yer alan tipik bir arz mahiyetinde olup “*Devletlü âtîfetlü ve bu bendelerine merhametlü efendim sultânım hazretleri*” şeklinde başlamaktadır. Doğrudan “*padişahım*” ifadesi yer almadığı için de sadrazama hitaben yazıldığı açıktır. Arz, divanî kırma yazı ile yazılmış olup “*Bende-i Hacı Mustafa*” şeklinde bitmekte ve mühür bulunmaktadır.

Mustafa Paşa'nın arzının muhtevası analiz edildiğinde kalenin kuşatılmasından teslimine kadar olaylar hakkında etraflıca bilgi ihtiva etmesi bakımından son decere kıymetli olup söz konusu arzı birkaç merhalede tahlil etmek mümkündür. Arzın ilk bölümünde Habsburg güçlerinin kaleyi kuşatması ve teslim almalarına kadar geçen 57 günlük safahatı hakkında bilgi verilmektedir. İkinci merhalede kalenin durumu, Osmanlı askerinin mukavemeti ve karşılıklı mücadelenin seyri izah edilmiştir. Üçüncü merhalede ise kaleyi savunmak için kendisinin gösterdiği gayretler, askerinin ve kale halkının düştüğü zor durum anlatılmıştır. Son olarak da kalenin kaybedilmesinde kendisinin kusuru olmadığını, daha önce kaleye takviye güç gönderilmesi ile alakalı defalarca mektup yazdığını ancak söylediklerinin hiçbirinin yapılmadığını vurgulamaktadır. Bu nedenle padişahın kendisini huzuruna çağırarak bizzat dinlemesini, ondan sonra hüküm vermesini özellikle talep etmektedir. Paşa, bu son kısımda kendisinin öteden beri devletin sadık bir kulu olduğunu, uzun süredir sınırda görev yapmasından dolayı Habsburg diyarının ahvaline vâkîf olduğunu, bu konuda da devletin kendisini dinlemesini arzu etmektedir.

Mustafa Paşa'nın arzında Temeşvar Kalesi'nin 28 Ağustos 1716 (10 Ramazan 1128) Cuma günü kuşatıldığını “*Ramazân-ı Şerîf'in ikinci Cum'a günü Temeşvar Kal'ası altına düşmân-ı dîn gelüp kal'ayı dâ'iren-mâ-dâr çadırların kurup tabur-ı menhûsasıyla ihâta ve muhâsara idüp...*” ifadesinden anlamak mümkündür. Ancak kalenin kuşatıldığı tarih konusunda farklı

38 Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli*(1071-1114/1660-1703), II: 829.

39 Gökpınar, “Osmanlı Macaristan'ında Son Kale: Temeşvar'ın Osmanlı Hakimiyetinden Çıkması(1716)”, 232.

40 Padişaha sunulan arzlarda “*padişahım*” kelimesi bulunurdu. Arzlarda çoğunlukla tarih bulunmazdı. Arzların sol alt köşesine mutlaka arz sahibinin adı ve görevini ihtiva eden imza bulunurdu. İmzanın arkasına gelecek şekilde arz sahibinin mührü yer alırdı. Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili(Diplomatik)*, (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1994), 217-219.

kayıtlar bulunmaktadır. Bunların başında Göynüklü’de Mustafa Paşa’dan geldiği anlaşılan arz ve kaimede iki ayrı tarih zikredilmektedir. Bunun ilki 29 Ağustos 1716 tarihinde gelen arz olup burada “*Ve hâlâ Temeşvar Kal’asının târîh-i varakadan üç gün mukaddem muhâsara idüp*” ifadesi dikkate alındığında kuşatma tarihinin 26 Ağustos 1716 olduğu karşımıza çıkmaktadır.⁴¹ Buna mukabil Göynüklü’de kuşatmanın safahatını anlatan ileriki sahifelerde Habsburg güçleri ile Osmanlı askerinin karşılaşmaları esnasında yaşanan olaylar anlatılmakta ve kuşatma tarihi konusu yeniden gündeme gelmektedir. Bu minvalde ilk karşılaşma ile ilgili olarak Temeşvar tarafına yardıma gönderilen serdengeçtilerin, ordu köprüsü civarında 300 kadar “*kâfir katanasına*” rast geldikleri ve bunların bir kısmını katledip bir kısmını esir alarak getirdikleri anlatılmaktadır. Burada Temeşvar Kalesi’nin ahvali hakkında esirlerin verdikleri bilgiler nakledilmiştir. Söz konusu esirler kalenin kuşatma günü için “*Bugünkü gün ile Temeşvar Kal’ası’na muhâsara ideli yigirmi bir gündür*” ifadesini kullanmışlar ve bu tarih ise 12 Ağustos 1716 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugünün Habsburg askerlerinin kaleyi öncü birliklerle ilk ulaştıkları tarih olması muhtemeldir. Çünkü esirlere durum yeniden sorulduğunda ise “*Gereği gibi muhâsara ideli yedi gündür*” diyerek 26 Ağustos 1716 Çarşamba gününü işaret etmişlerdir. Nitekim Temeşvar Kalesi’nden reaya kıyafetinde gelen ağalar vasıtasıyla Mustafa Paşa’nın gönderdiği anlaşılan kaimede, “*Temeşvar Kal’ası’na Nemçe taburı gelüp mâh-ı Ramazân-ı Şerîf’in ikinci Çeharşenbih günü muhâsara idüp...*” ifadesi dikkate alındığında kuşatma tarihi, 26 Ağustos 1716 (8 Ramazan 1128) olarak hesaplanmaktadır. Böylece esirlerin verdiği bilginin teyit edildiği görülmektedir.⁴² Uzunçarşılı, Habsburg tarafının Osmanlı’dan aldığı top ve mühimmatla birlikte Varadin Muharebesi’nden 20 gün sonra yani 25 Ağustos 1716’da kuşatıldığını yazmaktadır.⁴³ Nitekim Setton, Eugen’in 13-14 Ağustos gecesi Varadin’den çekilerek Tisa Nehri üzerindeki Zenta’ya ulaştığını ve ay sonundan önce de kuşatmanın gerçekleştiğini belirtmektedir.⁴⁴ Bu bilgilerden yola çıkarak birkaç gün farklılık olmakla birlikte 25-28 Ağustos tarihleri arasında kalenin Habsburg güçleri tarafından kale etrafında “*dâ’iren mâ-dâr*” yani her tarafında çadırlar kurarak ve çevrelenerek kuşatılmıştır. Akabinden muhtemel yardıma mani olmak için hendek, şaranpo⁴⁵ ve sarnıçlar yapılmış ve içerideki kale muhafızlarının da taarruzlarından korunmak için yine hendekler açılmıştır. Böylelikle kale içinde olanların dışarıdan herhangi bir yardım alma ümidi kesilmiş, Arad ve Segedin yolu karşısında Muradiye Camii’nden yarım saat kurşun menzili mesafede istihkamlar hazırlanarak üç ayrı yerde tabya yapılmış, 30 havan ve 48 kebir balyemez toplar⁴⁶ ile kaleyi dövmeye

41 Göynüklü Ahmed Efendi, *Târîh-i Göynüklü (Osmanlı Tarihi, 1123-1172/1711-1759)*, haz. Songül Çolak-Metin Aydar, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 257.

42 Göynüklü, *Târîh-i Göynüklü (Osmanlı Tarihi, 1123-1172/1711-1759)*, 265-266.

43 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I: 126.

44 Setton, *XVII. Yüzyıl Dünyasında Venedik, Avusturya ve Türkler*, 545.

45 Şarampav, şaranpav. Savunma için kazılmış, etrafı çitle çevrilmiş siper, kazıklarla çevrilmiş çukur. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2011), 636.

46 Balyemez topu, İtalya’da icat edilmiş, İtalyancası “Ballemezza”, Avusturyalıların ise “Balimoz” dedikleri uzun menzilli bir toptur. Balyemez topunu dökmek için büyük fırınlara ihtiyaç vardır. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993), I:157.

başlamışlardı.⁴⁷ Mustafa Paşa'nın ifadesine göre kalenin varoşunda⁴⁸ bulunan hendeği, daha kuşatma başlamadan önce yaz döneminde kazdırmış ve yenilettiymişti. Söz konusu hendekte Osmanlı askeri, metris alarak imkânlar ölçüsünde mukavemette bulunmaya çalışmışlardı.

Habsburg tarafının hendeği kuşattıktan sonra geçen 44 günlük zaman zarfında, aralıksız gece gündüz 3.000'den fazla top ve 1.000 kadar humbara attığı “*Kırk dört gün düşmân tarafından gice ve gündüzde atılan üç binden ziyâde top ve bin mikdârı humbaraya mukâbele idüp...*” ifadesinden anlaşılmaktadır. Yine karşı tarafın çok kalabalık olduğu “*düşman bi-hadd ü nihâye*” ve Osmanlı tarafının ise çok az askerle savunma yapmaya çalıştığı “*asker-i İslâm ise bir avuç...*” şeklinde izah edilmiştir. Yukarıda Mustafa Paşa'nın verdiği rakam dikkate alındığında günde ortalama 68 top atılmıştır. Ancak Habsburg kaynaklarında kuşatma boyunca söz konusu sayının çok üzerinde yani 19.372 top atıldığı kaydedilmekte ve bunu dikkate aldığımızda günde ortalama 440 top atışı yapıldığı ortaya çıkmaktadır.⁴⁹ Karşı tarafın bu yoğun saldırısı sonucu, kaleyi savunan İslam askerlerinin şehit ve yaralı sayısı hayli çok olmuştur. Bu yoğun top atışı sonunda düşman birlikleri hendek üzerine köprüler kurmuş, parmaklıklardan gedikler açmış, buna karşılık verme imkânı kalmadığından varoşu zapt etmeyi başarmışlardı.

Habsburg güçlerinin yoğun top atışı ile hücum ederek kalenin ilk varoşunu almalarını Mustafa Paşa “*Ol gün kıyâmetden numûne olmuşdur*” şeklinde teşbih etmektedir. Bundan sonra ise Habsburg güçlerinin hedefleri kalenin iç hendekleri olmuştu. Bu defa varoştan kalenin iç hendeklerini aynı şekilde 13 gün aralıksız top atışları ile dövmüşlerdi. Nihayet kalenin batı kapısının sol tarafında bulunan duvarı yıkarak büyük bir gedik açmışlar, buradan devam ederek kalenin iç metrislerinde olan Osmanlı askeri ile büyük mücadeleye girişmişlerdi. Tabi Habsburg askerinin sayıca çok fazla olması karşısında Osmanlı askerinin yapabileceği bir şey kalmamış, önemli kısmı yaralanmış ve metrisler boşaltılmıştı. Aslında burada Mustafa Paşa, metrisleri terk etmek istemediğini ancak kalede kalan askerlerin tahammülleri kalmadığından kendisini dinlemediklerini açıkça ifade etmişti. Kale içinde mevcut olan askerler, kadınlar ve çocuklar yüksek sesle yardım isteyerek çoluk çocuklarını göz göre göre düşman eline verip katlettirmek veya esir ettirmek istemediklerini, fetva ibraz ederek karşı tarafa adam göndererek aman dilemişler ve kaleyi “*vire*”⁵⁰ ile teslim etmişlerdi. Paşa'nın arzında bu durum “*Ümmet-i Muhammed nisvân ü sibyan bülend-âvaz ile amân el-amân çağrışup mücerred nefsimizi ve iyâl ü evlâdımızı göz göre düşman eline virüp katl ü esîr itdürmekden kuşça canımızı olsun halâs iderüz*” şeklinde yer almaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla burada kalenin “*vire*” ile teslim

47 Paşa'nın ilk arzında ise 150 top ve 36 havan olduğu zikredilmektedir. Göynüklü, *Târîh-i Göynüklü (Osmanlı Tarihi, 1123-1172/1711-1759)* 257.

48 Varoş, Macarca bir kelime olup kalenin dışında kalan mahalle, bir şehir veya kasabanın dışındaki evler, şehir dışındaki mahalle. İlhan Ayverdi, *Misallî Büyük Sözlük*, (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2005), 1309.

49 Ludvîng Matuschka, *Feldzüge des Prinzen Eugen van Savoyen Nach den Feld-Acten und anderen authentischen Quellen*, 16: 267.

50 “*Vire ile teslim*” kalenin müzakere yoluyla teslimi yerine kullanılan bir tabirdir. Kuşatma altında olan bir kalenin teslimini müzakere için içeriden biri dışarıya çıktığı gibi muhasara eden biri içeri girerek teslim şartlarını müzakere eder. Eğer bu müzakere sonucunda iki taraf anlaşmıştı takdirde kale muhasara edenlere teslim edilir. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, III: 595.

edilmesi konusunda önce Habsburg tarafından gelen elçinin “Eğer hüsn-i rızânız ile kal’ayı bana teslim idersenüz sizi incitmem, mâlınız ile koyuviririm. Eğer sözüm tutmaz iseniz bir daha ilçi (elçi) tarafından göndermeyüp virenizi dahî tutmam ve sizi kırarım, mâlınızı alup iyâl ü evlâdınızı esîr iderüm” şeklinde teklif ve tehdidi söz konusu olmuştur. Hemen sonra da Osmanlı tarafından kalede mevcut askerler Mustafa Paşa’ya gelerek “Ve eğer bu def’a dahî ilçi-i mesfûra re’y gösterüp kal’ayı vire itmez iseniz ibtidâ seni pâre vü pâre idüp andan sonra kal’ayı küffâra teslim iderüz” diyerek kalenin teslimi konusunda Mustafa Paşa’yı icbar ettikleri anlaşılmaktadır.⁵¹ Kalenin teslim edilmesi konusunda 1688 yılında Habsburglara esir düşen Temeşvarlı Osman Ağa’nın da bu minvalde bilgiler verdiği görülmektedir. Osman Ağa⁵², kalede mevcut askerlerin savaşa devam edilmesi durumunda sivil halkın da esir düşeceğini ileri sürerek Mustafa Paşa’yı teslim olmaya ikna ettiğini ileri sürmüştür. Yine merkezden yeni bir yardım gelme ümidini kaybeden askerinin moralinin bozulması da Paşa’yı bu kararı almayı zorlamıştı.⁵³ Habsburg güçleri tarafından öncelikle kalenin varoşu zapt edilmişti. Akabinde kale içinde bulunanların “isti’ mân” (aman dileme)⁵⁴ talepleri kabul edilerek malları ve eşyalarını almalarına müsaade edilmiş ve bunları taşımak için 1000 kadar araba verilerek yanlarında “yasakçılar”⁵⁵ olduğu hâlde Belgrad’a ulaşımlardı.

Mustafa Paşa, Habsburg güçlerinin başlangıçtan itibaren 57 gün süren Temeşvar Kalesi Kuşatması ve sonunda teslim sürecini bu şekilde izah etmektedir. Paşa, arzının bundan sonraki kısmında ise kalenin niçin teslim edilmek zorunda kaldığını ve bunun nedenlerini biraz daha ayrıntılı olarak sıralamaktadır. Bunu yaparken de padişahın merhamet beklediğini de “Benim devletlü merhametlü efendim hazretleri” hitabından anlayabiliyoruz. Sonra da yaklaşık 200-300 bin kadar düşman askerine karşı çok az bir güçle 57 gün kadar mukavemet ettiklerini ve savaştıklarını ifade etmektedir. Gerçekte Temeşvar Kalesi’ni hem kuşatan hem de savunan asker sayısı konusunda kaynaklarda net bir sayı bulunmamaktadır. Mustafa Paşa’nın arzında yer alan 200-300 bin ifadesinin de abartılı olduğu açık olup bunu, sayıca çok olduklarını ifade için kullanmış olmalıdır. Zira kaleyi kuşatan Habsburg asker sayısını Osmanlı kaynaklarından Raşid 150 bin, Göynüklü esirlerden alınan bilgilere dayanarak 64 bin ve Habsburg kaynaklarından Matuschka ise 76 bin civarı olarak vermektedir.⁵⁶ Kaldı ki Varadin savaşında Habsburg güçleri

51 Göynüklü, *Târîh-i Göynüklü (Osmanlı Tarihi, 1123-1172/1711-1759)*, 276.

52 Temeşvarlı Osman Ağa hakkında geniş bilgi için bk. Temeşvarlı Osman Ağa, *Bir Osmanlı Askerinin Hatıratı, 1688-1700*, haz. Orhan Sakin, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2007).

53 Gezer, *Kale ve Nefer, Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askeri Gücü (1699-1715)*, 177.

54 Osmanlı döneminde kale kuşatmaları ve fethi sırasında emanın ve bir kaleyi barış yoluyla teslim anlamına gelen “vire ile teslim” in sıkça karşılaşılan bir durumdur. Osmanlı arşiv belgelerinde “eman” ile “vire, vire ile teslim” aynı anlam ya da birbirini tamamlayan iki safhayı ifade etmektedir. Kalelerin vire ile ve eman talebiyle teslimi genelde kolay olmadığı, uzun süren kuşatma, can ve mal kaybından sonra gerçekleşiyordu. Mehmet İpşirli, “Eman, (Osmanlı Dönemi), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.11, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 77-78.

55 Yasakçı muhafaza, koruma askeri ya da memuru anlamındadır. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Devimleri*, III: 606.

56 Gökpinar, “Osmanlı Macaristan’ında Son Kale: Temeşvar’ın Osmanlı Hakimiyetinden Çıkması (1716)”, 211.

64 bin civarında olduğuna göre bir miktar da yardım geldiğini kabul ettiğimizde rakamın 70-80 bin kadar olması muhtemeldir.

Mustafa Paşa 1 Eylül 1716'da gönderdiği arzında, Temeşvar Kalesi'nin İslamın sınırını koruyan geniş bir kale olduğunu “*sedd-i sedîd-i İslâmiyyeden vâsi‘u‘l-harem kal‘a olup...*” ve diğer kalelere nispetle büyüklüğünü ifade etmek için “*kal‘a-i mezbûr dâ‘iren şaranpo ve tabyalar ile kal‘a-i sâ‘ireden kebîr ve vâsi‘ olup...*” şeklinde tavsif etmektedir. Nitekim Evliya Çelebi; kalede beş tabya bulunduğunu, kalenin gövdesinin tam bir saatte dolaşıldığını yazmaktadır.⁵⁷ Bu durum genişliği izah açısından dikkat çeken bir durumdur. Paşa, söz konusu arzında kalenin geçmiş savaşlarda yerli askerlerden başka 20 bin neferle korunduğunu ve bu defa asgari ancak bu kadar askere ihtiyaç olduğunu bildirmişti.⁵⁸ Diğer taraftan Paşa, kalede bulunan Osmanlı askerinin sayısının çok az olduğunu ifade etmek için “*bir avuç asker-i İslâm*” tabirini kullanmaktadır. O hâlde kaleyi koruyan asker sayısı gerçekte ne kadardır? Bunun için kalede muhafız olarak bulunan asker sayısını, öncelikle Osmanlı Arşivinde bulunan kayıtlarından takip etmek icap etmektedir. Buna göre XVIII. yüzyıl başlarında, kaledeki yerli kulu sayısının piyade ve süvari olarak 4.288 nefer olduğu görülmektedir.⁵⁹ Aynı tarihlerde kapıkulu askerleri ile birlikte kalede bulunan asker sayısı ise 5.701 neferdir.⁶⁰ Osmanlı-Habsburg savaşları başlamadan önce 1714 yılında Temeşvar'da yerli piyade ve süvari asker sayısı yapılan yoklamaya göre 3.950 olarak tespit edilmiş, mahlûl olanlar ve yeniden yazılanlar birlikte bu sayı 4.460 nefere tamamlanmıştı.⁶¹ 1716 yılında savaşın yaklaşması ve Varadin mağlubiyetini müteakip Temeşvar Kalesi'ne muhtelif sancak ve kazalardan asker gönderilmişti. Özellikle Habsburg başlaması ile birlikte Rumeli ve Anadolu'nun birçok sancak ve kazasında bulunan askerlerin Temeşvar Kalesi'ne yardıma gitmeleri yönünde çok miktarda ferman mevcuttur.⁶² Ancak gönderilen askerlerin net sayısını kayıtlardan tespit etmek mümkün olmamakla birlikte kaleye ulaşabilenlerin de miktarı meçhuldür. Bütün bunlara rağmen dönemin batılı kaynakları kalenin 10-15 bin seçkin asker tarafından korunduğunu yazmaktadır.⁶³ Döneme ait diğer bir önemli Alman kaynağı olan Matuschka'da kaleyi koruyan asker sayısını benzeri şekilde 10-15 bin civarında olduğu ve hatta haziran ayından itibaren yeni takviyelerin de yapıldığı bilgisi yer almaktadır.⁶⁴ Bunlara karşın kuşatma sırasında kalede bulunan İbrahim Naimeddin Efendi

57 Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemed Zıllî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı-İbrahim Sezgin, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007), 5: 204.

58 BOA, AE.SAMD-III, 20890.

59 “*bu sûrette kal‘a-i mezbûrun yerlî neferâtı atık ve cedîd mecmû‘ı yalnız dört bin iki yüz seksen sekiz nefer ve yevmiyeleri yetmiş bir bin yediyüz altmış altı akçe ve senevî mevâcibleri yüz kırk bin yedi yüz elli buçuk esedî kuruş olduğu....*”, BOA, KK.d., 4898/3.

60 Ömer Gezer, “Macaristan’da Son Osmanlı Garnizonu: Temeşvar’a “Eğri Nizamı”nın Verilmesi ve Maliyeti”, 150.

61 BOA, D.BKL.d., 32315/35.

62 Temeşvar Kalesi'ne yardım için gönderilen hükümler için bk. BOA, MD. 125/16-18, 22-24, 31-32.

63 Setton, *XVII. Yüzyıl Dünyasında Venedik, Avusturya ve Türkler*, 545.

64 Ludving Matuschka, *Feldzüge des Prinzen Eugen van Savoyen Nach den Feld-Acten und anderen authentischen Quellen*. 16: 232.

ise kaleyi koruyan asker sayısının 8 binden az olduğunu ifade etmektedir.⁶⁵ Buradan hareketle savaş öncesi belgelerde kaledeki asker sayısının 4 bin civarında olduğu ve bir miktar takviye dikkate alındığında bu sayının 10 bini aşmadığı söylenebilir.

Kale müdafilerinin kalabalık Habsburg ordusu karşısında başlangıçta iyi bir savunma yaptıkları, Paşa'nın 16 Eylül 1716'da ulaşan kaimedeki "*Lillâhi'l-hamd şimdiye dek bellü başlarımızdan bir kimesnenin burnu kanadığı yokdur; zâhiremiz ve cebehânemiz çokdur. Velâkin hemân bize asker gönderesiz ve imdâd idesiz.*" ifadesinden açıkça görülmektedir.⁶⁶ Ancak bir taraftan Osmanlı askerinin Varadin'de kısa süre önce aldığı mağlubiyet ve sadrazamın şehit olmasıyla ordunun dağılması diğer taraftan Prens Eugen'nin çok büyük bir güçle kaleyi kuşatması yardım imkânına mâni olan faktörlerdir. Paşa, kalenin yardımına "*bir kuş bile gelemeyüp*" diyerek kuşatmayı yapan asker miktarının çokluğuna işaret etmeye çalışmıştır. Bütün bunların sonucunda kaleye yeterli kuvvet gönderilememiş, gönderilenler de kaleye girememiş, az miktar kuvvetle savunma devam ettirilemediği gibi kalede mevcut askerinin bu süreçte yarısı ya şehit olmuş ya da yaralanmıştır. Yine kalede bulunan çocuk ve kadınlardan da şehit ve yaralı sayısının da çok olduğu "*nisvân ü sibyan dahî şehîd ve zahm-dâr ü mecrûh olan ziyâdesiyle çokdur*" şeklinde ifade edilmektedir. Her şeye rağmen kale düşmana karşı uzunca sayılabilecek bir süre savunulmuştur. Kale içinde kadın ve çocukların ayrıca sığınacak ya da saklanacak yerleri olmayıp mevcut evlerin tahtadan olması top ve humbara isabetinde kolaylıkla harap olmasına sebep olmuştu. Bunun gibi kale içindeki cami ve mescitlerin de tamamı büyük ölçüde tahrip edilmişti.

Temeşvar Kalesi çok büyük oranda hasar görmüş, düşman tarafında olan duvarının balvanları⁶⁷ yıkılmıştı. Paşa bu konuda "*Vallâhü'l-azîm ve bi'l-lâhi'l-kerîm bu husûsda kulunuzun aslâ medhalifm] ü kusûrumuz yokdur*" diyerek kendisinin mevcut imkânlarla elinden gelen her şeyi yaptığını ifade etmektedir. Paşa, biraz daha teferruata girerek sahip olduğu her ne varsa yaralı, esir ve "*kelle*" getirenlere verdiğini; hatta bunlar kâfi gelmeyince tüccarlardan on beş kese kadar borç aldığını, atları telef olanların yerine derhal kendi atlarını verdiğini, bunların da yetmemesi ile at ve beygir satın aldığını dile getirmektedir. Yanında olanların yarısından fazlası da yaya olarak kaleden çıkmışlardı. Bu minval üzere 57 gün devam eden mukavemet sonunda askerinin sayıları gittikçe azalarak artık savunma imkânları kalmayıp Paşa'ya rağmen aman dilemişlerdi. Bu durum arzın başında izah edilmekle birlikte Paşa, anladığımız kadarıyla te'kiden olmalı ki kale halkının aman dilemesini "*Ancak bir avuç asker metrîs hafr idenler anlar, top salye iden anlar, top sepedi yapanlar anlar, metrîsde cenk ü cidâl iden anlar, gece ve gündüzde bu kadar şehîd ü zahm-dâr olanlar anlar, gittikçe azalup ve zerre kadar tâb ü tüvânları kalmayup bi'l-âhire cümlesi âciz ve dermândan kalup sagîr ü kebîr kulunuzu söyletmeyüp ve*

65 Gezer, *Kale ve Nefer, Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askeri Gücü (1699-1715)*, 173.

66 Göynüklü, *Târih-i Göynüklü (Osmanlı Tarihi, 1123-1172/1711-1759)*, 266.

67 Balvan kazık, kalas anlamındadır. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 84; Balvan, Slav dillerinde ise ağaç direk, sırtık gibi anlamlara gelmektedir. Mehmet Alev, *Bulgaristan'da Türk Kültürünün Etkileri*, (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1983), 72-73.

dinlemeyüp isti 'mân eylediler." şeklinde biraz daha ayrıntılı izah etme lüzumu hissetmiştir.

Paşa arzında, padişaha *fetva*, *hüccet*⁶⁸ ve *mahzar*⁶⁹ gönderildiğini ifade etmekte ve bunlarda Temeşvar savunması konusunda mazlum ve günahsız olduğunun kabul edilmesi durumunda varsa suçlarının da affedilmesini ümit etmektedir. Kendisinin öteden beri devletinin iyiliğini isteyen ve sadık bir hizmetkâr olduğu bilinmekte iken kaderin onu haksız bir uçurumun kenarına getirdiğini açıkça ifade etmektedir. Mustafa Paşa, kaleyi savunma konusunda mücadeleden el çekmeyeceğini ancak aman dileme ve teslimin kendi iradesi dışında geliştiğini, bu konuda kusurunun olmadığını "*Lutf ü ihsân idüp kulunuzu avf ve hülâsa-i himmet ü merhamet buyurasız. Zirâ o husûsta Hudâ alîmdir ki cürm ü kusûrum yokdur*" şeklinde defatle izah etme ihtiyacı hissetmektedir.

Paşa, kendi ifadesi ile Temeşvar Kalesi'nde "*müddet-i medîd*" olarak görev yaptığı için Habsburg tarafının ahvalini gayet iyi müşahade etmiş ve bu hususta dönemin sadrazamı Ali Paşa'ya "*Amân Temeşvar 'ın askerini şimdiden tertîb ü irsâl idiniz deyü on kerre feryâd eyledim dinlemediler. Her neki yazıldı ise zuhûra geldi*" diyerek defalarca ikaz etmesine rağmen bir tedbir alınmadığını ifade etmektedir. Yardım taleplerine cevap verilmemesi ile ilgili Mustafa Paşa, 16 Eylül 1716 tarihli mektubunda da "*ve bu def'a ile dört def'adur ahvâlimizi ifâde eyledik, aslâ bir cevâbın alamadık.*" şeklinde dile getirmiştir. Nitekim Osmanlı Arşivinde 1 Eylül 1716 tarihli ve yine Göynüklü'de 29 Ağustos 1716'da ulaşan bir arzın mevcut olması bu durumu doğrulamaktadır.⁷⁰ Damad Ali Paşa şehit olduktan sonra sadrazamlık mührünün Halil Paşa'ya gönderildiği sırada; Belgrad, Bosna ve Temeşvar kalelerinin serhatta oldukları ve bu kalelerin ihtiyaç duyulan işlerinin görülmesi konusunda padişah ikaz etmişti.⁷¹ Ancak ordunun Varadin'de aldığı mağlubiyet, serdarın şehit olması askerinin dağılmasına ve maneviyatının bozulmasına sebep olmuş, bunun sonucu olarak da serhat bölgelerinde yeterli tedbir alma imkân ve fırsatı olmamıştır.⁷² Temeşvar Kalesi'nin tesliminden sonra Mustafa Paşa Belgrad'a gönderilmekle birlikte aslında padişahın huzuruna çıkıp olayların safahatını şifahen anlatmak istediği görülmektedir. Burada amacının nefsinin kurtarmak olmadığı Temeşvar için başkaca

68 Kadı huzurunda taraflardan birinin ikrarı, diğerinin de bu ikrarı tasdikini ihtiva eden ve muhtevasında bir hüküm olmayan hususlara dair düzenlenmiş belgelerdir. Üst kısmında kadının imza ve mührü bulunur. Hüccet gerektiğinde bir hakkı ispat için delil olarak kullanılabilirler. Mustafa Oğuz-Ahmet Akgündüz, "Hüccet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.18, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), /446.

69 Mahzar; hazır bulunulan yer, sicil, defter anlamına gelmekle birlikte diplomatik anlamı ise yüksek makama sunulacak bir dilek veya şikayetin yazılışında hazır bulunanların, onun doğruluğunu tasdik makamında imza koydukları belgeye verilen isim. Mahzarı diğer bir adla çok imzalı arzuhal şeklinde de tarif etmek mümkündür. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili(Diplomatik)*, 315.

70 BOA, AE.SAMD-III. 20890; Mustafa Paşa'nın Temeşvar Kuşatması'nın başlaması ile birlikte başlayan yardım taleplerini ihtiva eden bir mektubu da "*Târih-i Göynüklü*"de yer almaktadır. Mektup için bk. Göynüklü, *Târih-i Göynüklü (Osmanlı Tarihi, 1123-1172/1711-1759)*, 257, 266.

71 Göynüklü, *Târih-i Göynüklü (Osmanlı Tarihi, 1123-1172/1711-1759)*, 255.

72 Temeşvar'a yardım için ilk önce Kurd Paşa emrinde 2000 civarında sipah ve silahdar gönderilmiş, daha sonra Tatar askeri, Rumeli ve Anadolu'dan başkaca kuvvetler de gönderilmiştir. Ama bunların büyük kısmı düşman askerinin çokluğundan kaleye ulaşamadığı anlaşılmaktadır. Göynüklü, *Târih-i Göynüklü (Osmanlı Tarihi, 1123-1172/1711-1759)*, 259-260, 267.

tedbirler alınması konusunda düşüncelerini bizzat arz etmek olduğu anlaşılmaktadır.

Arzın sonunda kendisinin İstanbul'a getirilip dinlenmeden cezalandırılmak istemediğini "Kulunuzu hâk-i pâ-y-i devletinize getürdüp istintâk itmedikçe dâr-bâş, kahr ü 'ikâb ile ib'âd ettirmeyesiz." ifadesinde görmekteyiz. Zaten Mustafa Paşa, kuşatmanın başladığı günlerde gönderdiği arzda kalenin mevcut askerle savunulamayacağını defalarca bildirmiş, yardım talep etmiş ve "keyfiyyet-i ahvâl niçün bildirmediğiniz deyû sonra i'tâb u 'ikâbdan ihtirâzen..." diyerek yardım gelmediği takdirde kendisinin de yapabileceği bir şey olmayacağını ve cezalandırılmaması gerektiğini ifade etmişti.⁷³ Burada açıkça öncelikle kendisinin dinlenmesini, sonra buna göre karar verilmesini talep etmiştir. Bununla Paşa, amacının "tahlis-i nefis" olmadığını, serhat bölgelerinin tedariki ile ilgili söyleyecek sözleri olduğunu, bunları anlatmadıkça "kahr mı lutf mu" kararı için mühlet talep etmiştir. Mustafa Paşa'nın Temeşvar'ın tesliminde kusurunun olmadığı kanaatine varılmış olmalıdır ki Belgrad'dan Kavala Kalesi'ne gönderilmiş, burada bir müddet hapsolunduktan sonra serbest bırakılmıştı.⁷⁴

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu, Karlofça Antlaşması'yla kaybettiği yerleri geri alabilmek için XVIII. yüzyıl başlarında yeni seferlere çıkmıştır. Bu kapsamda Damad Ali Paşa, 1715 yılında çıktığı Mora seferi ile burayı geri almayı başarmıştır. Ancak 1716 yılında bu defa Avusturya istikametine düzenlediği seferde Varadin'de Habsburg güçleri ile yapılan savaşta büyük bir hezimet yaşamıştır. Osmanlıların Varadin mağlubiyetinden sonra Habsburg askerlerinin tecrübeli komutanı Prens Eugen, daha önce almak için fırsat kolladığı Belgrad ve Temeşvar'ı kendine hedef olarak belirlemiştir. Prens Eugen'in, kendisine daha yakın olan Belgrad'ı değil de Banat yaylalarının engin ovalarının asayişini temin eden Temeşvar'a yönelmesi tesadüfi bir tercih değildir. Osmanlı ordusu Varadin'de aldığı mağlubiyet sonucu Belgrad'a çekilmiş ve ciddi bir moral bozukluğu içinde olmasına rağmen burayı savunma imkânı mevcuttu. Ancak Osmanlıların Tuna Nehri'nin kuzeyinde kalan son toprak parçası olan Temeşvar'a, uzak olması nedeniyle savunma için yardım gönderilmesi zor bir durumdu. Dahası Habsburg güçleri de Osmanlı ordusunun toparlanmasına fırsat vermeden 1716 yılının Ağustos ayının son günlerinde kaleye ulaşmış ve burayı derhal kuşatma altına almıştı. Temeşvar Kalesi 57, günlük bir kuşatma sonucunda kale müdafilerine yardım gelemeyince teslim edilmişti.

Temeşvar Kuşatması sırasında kale muhafızı olarak bulunan Bodur Mustafa Paşa'nın Habsburg güçlerine karşı önce tedbir alınması, sonra ise yardım talebi konusunda gönderdiği mektup ve arzlar çok önemli tarihî belge niteliği taşımaktadır. Sıcak savaş ortamında kale kuşatması esnasında yaşananlarla ilgili arşivlerimizde teferruatlı bilgi maalesef yoktur. Batı kaynaklarında kuşatma ile ilgili bilgiler mevcut olmakla birlikte kaleyi savunan Paşa'nın verdiği bilgiler konuyu birincil elden değerlendirebilmek bakımından bizim için çok kıymetlidir.

73 BOA, AE.SAMD-III. 20890.

74 Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretname, İnceleme-Metin (1106-1133/1695-1721)*, 1086.

Mustafa Paşa'nın verdiği bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Prens Eguen kaleyi çok kalabalık bir ordu ile kuşatmış ve dışarıdan yardıma mâni olmak için hendekler ve siperler kazdırmıştır. Bunu yaparken yerli halktan da yardım almıştır. Yine kaleyi dövmek için yaptırdığı tabyaların rolünün büyük olduğu, Habsburg güçlerinin dış kaleyi 44 gün, iç kaleyi ise 13 gün yoğun top ateşi altına alarak teslim zoramalarından da anlaşılmaktadır.

Temeşvar muhafızı Mustafa Paşa'nın, bütün gayretlerine ve Osmanlı Devleti'nin Temeşvar'ın stratejik olarak önemini farkında olmasına rağmen Varadin mağlubiyetinden kısa bir süre sonra buranın kuşatılacağını öngöremediği açıktır. Mustafa Paşa, Varadin mağlubiyetinden hemen sonra Temeşvar Kalesi'ne asker takviye edilmesini defaatle istemiştir. Kalede erzak ve mühimmatın yeterli olduğu ancak savunma için ilave askere ihtiyaç duyulduğunu ısrarla belirtmiştir. Nitekim Paşa, kalenin geçmiş savaşlarda asgari 20 bin civarında bir askeri güç ile müdafaa edildiğini ifade ederken bu defa asker sayısı bilinmemekle beraber çeşitli kaynakların verdiği bilgilerden yola çıkarak 8-10 bin civarında olduğu öngörülebilir. Temeşvar'a yardım gönderilememesi askerin yalın ve yorgun olmasının yanında Prens Eugen'in de Osmanlı tarafının toparlanmasına fırsat vermeden ani bir kuşatma harekâtına girişmesi de önemli bir etkidir. Paşa'nın defalarca yardım istemesine rağmen gönderilen askerler, Habsburgların güçlü savunma hattını aşamadığı için kaleye ulaşamamıştır. Zira Prens Eugen'in ordusu hem kalabalık hem de planlı bir kuşatma gerçekleştirmişler ve kale etrafında boşluk bırakmamışlardır. Paşa'nın tabiri ile "*kuş dahi giremeyecek*" kadar sıkı bir çember oluşturmuşlardır.

Mustafa Paşa, aslında bütün bu imkânsızlıklara rağmen kaleyi savunmayı sürdürmek istemiş ancak kale içindeki sivil halkın tepkisi de iyiden iyiye yükselmiş, hatta Paşa'yı bile dinlemez olmuşlardı. Habsburg güçlerinin yoğun saldırısı sadece askerleri değil sivilleri de etkilemiş, kale içinde bulunan camiler, mescitler ve evlerin büyük kısmı harap olmuştu. Kale halkı artık daha fazla şehit vermemek için "*vire*" ile teslim yolunu tercih etmişti. Paşa, kalenin teslimi ile ilgili bir suçunun olmadığını, elindeki asker ile bu kadar dayanabildiğini, hatta savunmayı sürdürme niyetine rağmen askerin kendisini dinlemediğini açık bir şekilde ifade etmektedir. Yine kendisini dinlemeden hakkında bir hüküm verilmemesi, mümkün olursa İstanbul'a gelerek hem kale teslim süreci hem de Temeşvar ahvali hakkında bilgi vermek istediği görülmektedir.

Sonuç olarak Habsburglar, Varadin'de kazandıkları zaferi öncelikle Osmanlı ordusunun çekildiği Belgrad istikametine değil gayet isabetli bir kararla Temeşvar Kalesi'ni kuşatarak taçlandırmak istemişlerdir. Kale muhafızı Mustafa Paşa, Habsburgların Varadin'den sonra ilk hedeflerinin Temeşvar olacağını tahmin ettiği için mevcut askerin yeterli olmadığını, ilave güç gönderilmesi hususunda defalarca talepte bulunduğunu da arzında açıkça belirtmiştir. Mustafa Paşa, kale muhafızı olarak elinden gelen her şeyi yapmış, emrinde bulunan mevcut askerle yaklaşık iki ay kadar kuşatmaya karşı direnebilmiş ancak beklediği yardım gelemeyince daha fazla dayanamayarak kaleyi teslim etmek zorunda kalmıştır. Böylelikle Macaristan'da Osmanlı varlığı sona ermiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar / References

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Mühimme Defterleri (A.DVNS.MHM.d.) 125.

Kâmil Kepeci Defterleri (KK.d.) 4898.

Bâb-ı Defterî Büyük Kale Kalemi Defterleri (D.BKL.d.) 32315.

Bâb-ı Asafî Divân-ı Hümâyûn Kalemi (A.DVN.) 738/26.

Ali Emîrî, Ahmed-III (AE.SAMD-III.) 20890.

Araştırma-İnceleme Eserleri

Ágoston, Gábor. *Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç*. Çeviren M. Fatih Çalışır. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.

------. "Avrupa'da Osmanlı Savaşları, 1453-1826". *Top, Tüfek, Süngü, Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815 içinde 128-153*. Editör. Jeremy Black, Çeviren Yavuz Alagon, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010.

------. *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askerî Devrim Tartışmaları*. Çeviren Kahraman Şakul. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

------. *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*. Çeviren Kahraman Şakul. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.

Akto, Deniz Armağan. "Ottoman Fortresses and Garrisons in the Hungarian and the Eastern Frontiers (1578-1664)". The Degree of Master of Arts, Middle east Technical University, 2019.

Alev, Mehmet, *Bulgaristan'da Türk Kültürünün Etkileri*, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1983.

Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Sözlük*, 3 cilt. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2005.

Bilge, Sadık Müfit. "Macaristan'da Osmanlı Hakimiyetinin ve İdarî Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişmesi". *OTAM* 11 (2000): 33-81.

------. *Osmanlı'nın Macaristan'ı*. İstanbul: Kitabevi, 2001.

Defterdâr Sarı Mehmed Paşa. *Zübde-i Vekayiât*. Hazırlayan Abdülkadir Özcan. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.

Eckhart, Ferenc. *Macaristan Tarihi*. Çeviren İbrahim Kafesoğlu, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010.

El-Haj, Abou, "The Reisülküttab and Ottoman Diplomacy at Karlowitz". Thesis of Ph.D. Princeton University, 1963.

Emecen, Feridun M. "Büyük Türk'e Pannonia Düzlüklerini Açan Savaş Mohaç, 1526", *Muhteşem Süleyman içinde, 45-92*, Editör Özlem Kumrular. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.

- Emecen, Feridun M. *Kanûnî Sultan Süleyman ve Zamanı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2022.
- . *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi(1300-1600)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022.
- . *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2018.
- . “Kara Ahmed Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24: 357-358. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 10 cilt, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı-İbrahim Sezgin, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- Fodor, Pál. *İmparatorluk Olmanın Dayanılmaz Ağırlığı*, Çeviren Özgür Kolçak. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016.
- Gezer, Ömer. *Kale ve Nefer, Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askerî Gücü(1699-1715)*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2020.
- . “Macaristan’da Son Osmanlı Garnizonu: Temeşvar’a “Eğri Nizamı”nın Verilmesi ve Maliyeti”. *HÜ Türkiyat Araştırmaları* 26 (2017): 141-156.
- Gökıınar, Bekir. “Osmanlı Macaristan’ında Son Kale: Temeşvar’ın Osmanlı Hâkimiyetinden Çıkması (1716)”. *Osmanlı Araştırmaları* 54 (2019): 199-240.
- Göynüklü Ahmed Efendi. *Târîh-i Göynüklü (Osmanlı Tarihi, 1123-1172/1711-1759)*, Hazırlayan Songül Çolak-Metin Aydar. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- Hegyî, Klára. *The Ottoman Military Organization in Hungary Fortresses, Fortress Garrisons and Finances*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2018.
- . “The Financial Position of the Vilayets in Hungary in the 16th-17th Centuries”. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 61/1-2 (2008): 77-85.
- İnalıcık, Halil. *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-III*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- İpşirli, Mehmet. “Eman, (Osmanlı Dönemi)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 11: 77-79. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Karagöz, Hakan, “Belgrad, Petervaradin ve Zenta Arasında Osmanlı-Habsburg Savaşı, Habsburg Gözüyle Prens Eugen’in 1697 Zenta Seferi ve Seferin Günlükleri”, *Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2020): 503-575.
- Kul, Eyüp. “Temeşvar Eyaleti’ne Nizam Verme Çabaları ve Temeşvar’ın Kaybı Öncesinde Yapılan Faaliyetler (1700-1715)”. *History Studies* 11/3, (2019): 1009-1029.
- Küttükoğlu, Mübahat S. *Osmanlı Belgelerinin Dili(Diplomatik)*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1994.
- Matuschka, Ludwing. *Feldzüge des Prinzen Eugen Nach den Feld-Acten und anderen authentischen Quellen*. Der Türken-Krieg 1716-18, Feldzug 1716, 16 Serie. Wien: Verlag des k. Und k. Generalstabes, 1891.
- Maxim, Mihai. “Tımışvar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41: 94-95. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Oğuz, Mustafa ve Ahmet Akgündüz. “Hüccet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18: 446-450. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Ortaylı, İlber. “İkinci Viyana Kuşatmasının İktisadî Sonuçları Üzerine”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadî ve Sosyal Değişim, Makalalar-I* içinde, 3-8. Ankara: Turhan Kitabevi, 2000.
- Özgüven, Burcu. *Osmanlı Macaristan’ında Kentler ve Kaleler*, İstanbul: Ege Yayınları, 2001.
- Pakalın, Mehmet Z. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3 cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.

- Râşid Mehmed Efendi. *Târih-i Râşid ve Zeyli (1071-1114/1660-1703)*. 3 cilt. Hazırlayan Abdülkadir Özcan vd. İstanbul: Klasik Yayınları, 2013.
- Setton, Kenneth M. *XVII. Yüzyıl Dünyasında Venedik, Avusturya ve Türkler*. Çeviren Arif Erbil. İstanbul: Albaraka Yayınları, 2022.
- Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme, İnceleme-Metin (1106-1133/1695-1721)*, Hazırlayan Mehmet Topal. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2018.
- Temeşvarlı Osman Ağa. *Bir Osmanlı Askerinin Hatıratı, 1688-1700*. Hazırlayan Orhan Sakin. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2007.
- Turan, Mustafa. "II. Viyana Muhasarası: Osmanlı Devleti'nde Siyasi, İdarî ve Askerî Çözüm". *OTAM* 9 (1998): 389-429.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. 7 cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.
- Ünal, Mehmet Ali. *Osmanlı Tarih Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2011.
- Üsküdarî Abdullah Efendi. *Vâkı'ât-ı Rûz-merre*. 4 cilt. Hazırlayanlar Muzaffer Doğan-Recep Ahışalı-Erhan Afyoncu-Mahmut Ak. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2017.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 7 cilt. Çeviren Nilüfer Epçeli. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011.

Devletlü Âtûfetlü ve Bu Bendelerine Merhametlü Efendim Hazretleri Sultânım;*

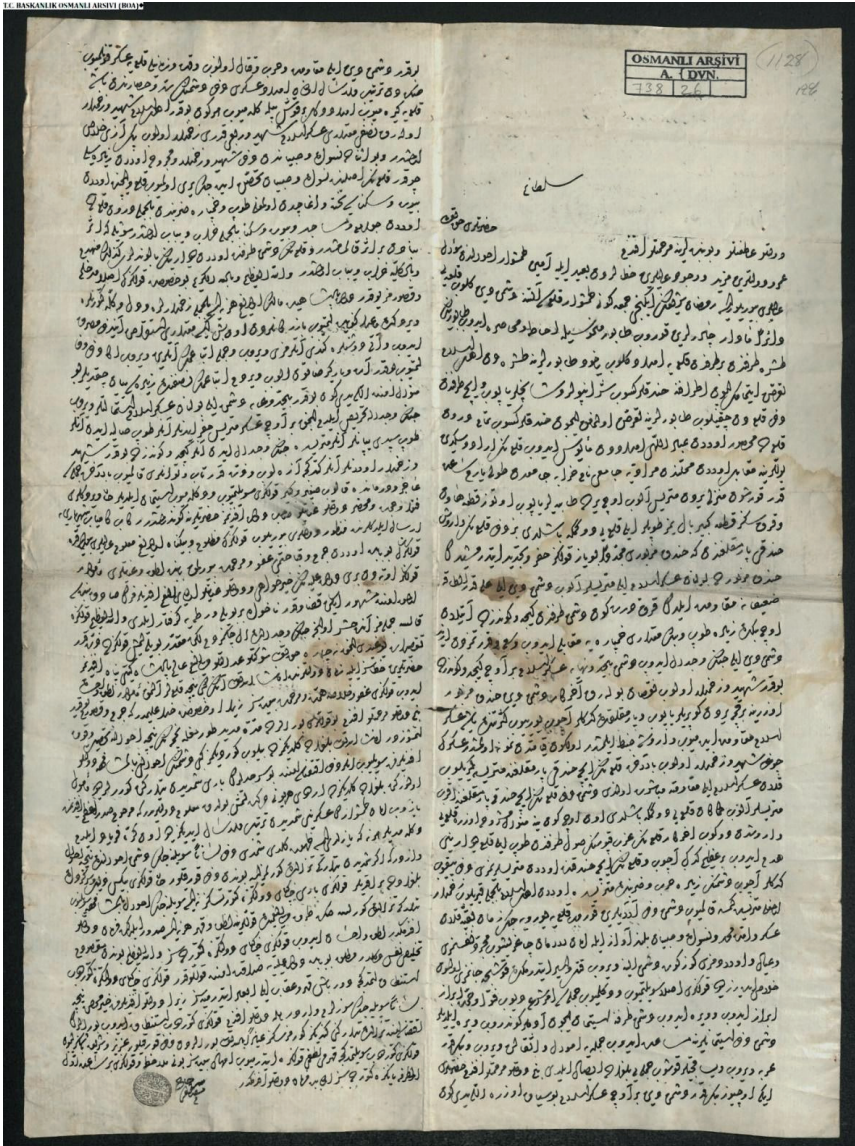
Hak Te'âlâ ömr ü devletlerin mezîd ve vücûd-ı âlîlerin hatâlardan ba'îd eyleye. Âmin. Tameşvar ahvâlinde su'âl-i âlîleri buyrulur ise Ramazân-ı Şerîf'in ikinci Cum'a günü(10 Ramazan 1128/28 Ağustos 1716) Tameşvar Kal'ası altına düşman-ı dîn gelüp kal'ayı dâ'iren-mâ-dâr çadırların kurup tabur-ı menhûsasıyla ihâta ve muhâsara idüp taburların taşra tarafından bir taraftan kal'aya imdâd gelüp yâhûd taburlarına taşradan ehl-i İslâm ta'arruz itmek için etrâfına hendekler kesüp şaranpolar ve sarnıçlar yapup ve iç tarafından dahî kal'adan çıkılıp taburlarına ta'arruz olunmamak için hendekler kesüp tamâm-ı derûn-ı kal'ada mahsûr olan ibâdullâha imdâddan me'yûs idüp kal'anın Arad ve Segedin yollarına mukâbil olan mahallinden "*Murâdiye Câmi'i*" nâm harâbe câmi'den tûli yarım sâ'at kadar kurşun menzili yerden metris alup üç yerde tabyalar yapup otuz kıt'a hâven ve kırk sekiz kıt'a kebîr balyemez toplar ile kal'ayı döğmeğe başladı. Biz dahî kal'anın varoş hendeği parmaklığından ki hendek-i mezbûru müceddeden bu yaz kulunuz hafr u tecdîd itdirmişdür ki hendek-i mezbûrda bulunan asker-i İslâm ile metrisler alup düşman-ı dîn ile alâ-kadri't-tâka za'yifâne mukâvemet eyledük. Kırk dört gün düşman tarafından gice ve gündüzde atılan üç binden ziyâde top ve bin miktârı humbaraya mukâbele idüp vüs'a ve kudretimizden ezyed düşman-ı dîn ile cenk ü cidâl idüp düşman bi-hadd ü nihâye asker-i İslâm bir avuç gice ve gündüzden bu kadar şehîd ü zahm-dâr

* Tameşvar Kal'ası Vâlisi Mustafa Paşa tarafından muhâsaranın sûret-i cereyânı hakkında yazılan BOA, A.DVN. 738/26.

olup noxsân bularak âhir-kâr düşman-ı dîn hendek-i mezbûr üzerine birkaç yerden köprüler yapup ve parmaklıktan gedikler açup yürüyüp kesretinden nâşî asker-i İslâm mukâvemete idemeyüp varoşu zabt eylemiştir. Ol gün kıyâmetden numûne olmuştur. Askerin çoğu şehîd ü zahm-dâr olup bi'l-âhire kal'anın iç hendeği parmaklığına metrisle girilüp kalan asker-i İslâm ile mukâvemete mübâşeret olundu. Düşman dahî kal'anın iç hendeği parmaklığına akreb metrisler alup kemâ-kân kal'ayı döğmeğe başladı. On üç gün yine minvâl-i meşrûh üzere kal'ayı varoştan döğüp âhir-kâr kal'anın garb kapusunun sol tarafından top ile kal'a duvarını hedm idüp bir azîm gedik açup ve kal'anın iç hendeğinde olan metrislerimizi dahi yıkup gedikler açup düşmanın ziyâde harb ü darbında metrisde olan Ehl-i İslâm bi'l-cümle kırılıp zahmdâr olmakla metriste kimse kalmayup düşman dahî alayların kurup kal'aya yürüyecek zaman bakıyye kalan asker ve “*Ümmet-i Muhammed nîsvân ü sibyan bülend-avâz ile amân el-amân çağrışup mücerred nefsimizi ve iyâl ü evlâdımızı göz göre düşman eline virüp katl ü esîr ettirmekten kuşça cânımızı olsun halâs iderüz*” deyü kulunuzu asla söyletmeyüp ve dinlemeyüp cümlesi “*emr-i şer'*” deyüp fetvâ ve hüccet ibrâz idüp ve vire idüp düşman tarafına isti'mân için ademler gönderüp “*vire*” eylediler. Düşman dahî isti'mânlarına müsâ'ade idüp cümleye emvâl ü eşkâlin virüp ve bin kadar araba virüp ve yasakçılar koşup cümleyi Belgrad'a îsâl eyledi. Benim devletlü merhametlü efendim hazretleri, iki üçyüz bin kadar düşman-ı dîn bir avuç asker-i İslâm bu siyâk üzere elli yedi gün bu kadar düşman-ı dîn ile mukâvemete ve harb ü kıtâl olunup vakt ü zamânıyla kal'aya asker konulmayup sonradan tertîb ü irsâl olunan imdâd askeri dahî düşmanın sedd ü hisârından nâşî kal'aya giremeyüp imdâd değil bir kuş bile gelemeyüp her gün bu kadar ehl-i İslâm şehîd ü zahm-dâr olarak nisfî mikdârı asker-i İslâm şehîd ve rub' kadarı zahm-dâr olup pek azı halâs olmuştur. Ve bu esnâda nîsvân ü sibyan dahî şehîd ü zahm-dâr ve mecrûh olan ziyâdesiyle çoktur. Kal'anın aslında nîsvân ü sibyan tahassün idecek yeri olmayup kal'a ve içinde olan büyüt ü süknâsı tahta ve ağaçdan olmakla top ve humbara darbında bi'l-cümle derûn-ı kal'ada olan cevâmî' ve mesâcid büyüt ü süknâ bi'l-cümle harâb ü yebâb olmuştur. Şöyle ki eser-i binâdan bir eser kalmamıştır ve kal'anın düşman tarafında olan duvarının balvandları kezâlik münhedim ve bi'l-küllîye harâb ü yebâb olmuştur. Vallâhü'l-azîm ve bi'l-lâhi'l-kerîm bu husûsda kulunuzun aslâ medhalî[m] ü kusûrumuz yokdur. Devlet-i padişâhîde mâlik olduğum her ne ise bi'l-cümle zahm-dârlara ve dil ve kelle getürenlere virdükden mâ'adâ kifâyet itmeyüp bâzergânlardan on beş kîse mikdârı istikrâz anı dahî masraf idüp ve atı düşenlere kendi atlarımızı virüp ve cümle etbâ'ımın atlarını virüp ana dahî vefâ itmeyüp bu kadar at ve bârgîr satun alup verdim. Etbâ'ımın nısfından ziyâdesi yayan çıkdılar. Bu minvâl üzere elli yedi gün bu kadar bi-hadd ü nihâye düşman ile bulunan asker-i İslâma istimâletler virüp cenk ü cidâle tahrîs eyledim. Ancak bir avuç asker metris hafır idenler anlar, top salya iden anlar, top sepedi yapanlar anlar, metrisde cenk ü cidâl iden anlar, gece ve gündüzde bu kadar şehîd ü zahm-dâr olanlar anlar, gittikçe azalup ve zerre kadar tâb ü tüvânları kalmayup bi'l-âhire cümlesi âciz ve dermândan kalup sagîr ve kebir kulunuzu söyledmeyüp ve dinlemeyüp isti'mân eylediler. Hâlâ virdükleri fetvâ ve hüccet ve

mahzar devletlü inâyetlü sâhib-i devlet efendimiz hazretlerine gönderilmişdür. Rikâb-ı kâmyâb-ı şehir-i yâriyye irsâl eyledüklerinde manzûr-ı devletleri buyrulup kulların mazlûm ve bi-günâh olduğum ma'lûm-ı âfileri buyruldukta kulların bu bâbda olan cürm ü kabâhati afv ve merhamet buyrulmak bâbında lutf u inâyetleri me'mûldür. Kulunuz öteden berü devlet-i aliyyenin hayr-hâhı ve devletlü ve inâyetlü evliyâü'n-ni'am efendilerimizin sâdık bendesi olmak üzere meşhûr iken kazâ ve kader nâhâk bir böyle vartaya giriftâr eyledü. Vallâhü'l-azîm kulunuza kalsa cümlemiz anda haşır olunca cenk ü cidâlden el çekmezdim. Lâkin mukadder böyle imiş. Kulunuzda zerre kadar taksîrât yoğidi. Ancak ne çâre Hak Te'âlâ şevketlü adâletlü veliyyü'n-ni'am âlem-i pâdişâh kîti penâh efendimiz hazretlerin hatâsız eyleye. Zamân-ı devletlerinde inşe'a-allâhü te'âlâ anın gibi nice kal'alalar alınmak me'mûldür. Lutf u ihsân idüp kulunuzu avf ve hülâsa-i himmet ve merhamet buyurasız. Zirâ o husûsda hüdâ-âlimdir ki cürm ü kusûrum yokdur. Benim devletlü merhametlü efendim bu kulları buralarda müddet-i medîd durmağla Nemçe'nin nice ahvâline tahsîl-i vukûf etmişizdür. İnşe'a-allâhü te'âlâ Belgrad'a geldiğimizde bilüp gördüğümüz gibi düşmanın ahvâlini bi'l-müşâfehe devletlü efendilerimize söyleyüp anlar dahî iktizâsı üzere "*bu serhadlerin bâri şimdiden tedârikin görürler*" deyü me'mûl olunurken Belgrad'a geldiğimizde ordu-yu hümâyûnı hareket itmiş bulduk. Ma'lûm-ı devletleridir ki merhûm sadrazam efendimize yazup "*Aman Tameşvar'ın askerini şimdiden tertîb ve irsâl ediniz*" deyü on kerre feryâd eyledim dinlemediler. Her neki yazıldı ise zuhûra geldi. Şimdi dahî lisânen söylenecek düşman ahvâlinde nice ahvâl vardır ki eğer şimdiden tedâriki tiz elden görülmez ise bundan dahî korkulur. Hâlâ kulunuzu bi-kes zelîl ü sergerdân Belgrad'a bıraktılar. Kulunuzu bâri-hâk-pây-i devletine götürtseniz ne ise söylenecek ahvâl bi'l-müşâfehe söylenüp tedâriki tiz elden görülse. Sonra taraf-ı veliyyü'n-ni'âmide kullarına lutf u kahr her ne ise sudûr eyledükde fermân devletlü efendimizdir. Lutf u ihsân idüp kulunuzu hâk-i pâ-y-i devletinize getürdüp vallâhü'l-azîm bundan maksûdum tahlîs-i nefis değildir. Mutlak bu bâbda devlet-i aliyyeye sadâkat üzere kulluktur. Kulunuzu hâk-i pâ-y-i devletinize getürdüp istintâk itmedikçe dûr-bâş kahr ü i'kâb ile i'bâd ettirmeyesüz. Zira devletlü efendilerimiz hayr i mahz nice lisânen söyleyecek sözlerim vardır. Hele devletlü efendim kulunuzu getürdüp istintâk idüp buraların iktizâsı üzere tiz elden tedâriki kendiniz görmezseniz ıyâzen-billâhi te'âlâ buralardan dahî korkulur. Azîz ve şerîf başımız için kulunuzu getürtüp söyletmedikçe kahr mı lutuf mu kulunuza ittirmeyüp imhâl buyurasız. Bunu mülâhaza ve kulunuzu bir sâ'at evvel ol tarafa yanınıza getürdesiz. Ol bâbda fermân devletlü efendimindir. Bende-i Hacı Mustafa(Mühür).

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), A.DVN.738/26

A. (DVN.) 00738.00026.001